

BIBLIOGRAFIA

Lluís BASSEDA: *Toponymie historique de Catalunya Nord*, Revista Terra Nostra, Prada, 1990, 796 pàg.

D'antuvi hem de dir que sens dubte aquest és un llibre molt important per a la toponímia catalana en general, encara que es refereixi només a la Catalunya Nord, i que esdevé de referència obligada per a tots els nostres estudiosos. Ramon Gual, que ha tingut cura de l'edició, ens explica al començament algunes característiques d'aquesta obra, de la qual l'autor, Lluís Basseda, natural d'Elna, va publicar un esbós ja l'any 1964, que va anar completant laboriosament fins al moment de la seva mort el 1981.

El llibre és dividit en dues grans parts. En la primera, després d'uns advertiments respecte al caràcter de l'obra i de la metodologia que s'hi ha seguit, s'analitza l'origen dels topònims segons l'estrat lingüístic a què pertanyen: A) toponímia prellatina, en la qual s'estudia l'aportació dels diversos substrats, preindoeuropeus i indoeuropeus, qüestió ben problemàtica sempre i particularment a casa nostra; B) toponímia llatina, és a dir, la que es forma en l'edat antiga, inclòs el període de dominació visigòtica; C) toponímia romànica, analitzada segons els diversos camps semàntics; D) toponímia catalana; sota aquest títol, que pot desconcertar el lector, puix que tota la toponímia històrica que s'analitza en aquest llibre ho és (excepte la de la Fenolleda, que també s'hi inclou), s'estudien una sèrie de característiques de la toponímia catalana que sens dubte serà molt útil per als lectors de formació cultural francesa; E) toponímia moderna, on s'analitza bàsicament la problemàtica de la toponímia com a conseqüència de la interferència francesa, que ha produït substitucions (p. ex. *Amélie-les-Bains* en lloc dels *Banys d'Arles*) i deformacions gràfiques i fonètiques nombroses i asistemàtiques.

La segona part de l'obra conté l'estudi dels principals topònims per ordre alfabètic. Es tracta d'un conjunt de 610 articles (§§417-1026), que conté un gran nombre de topònims, puix que en cadascun d'aquests articles s'analitza un conjunt de topònims corresponents a una localitat o a elements geogràfics complexos (per ex. *Tech-Tet et affluents*, §§958-962). En total s'hi tracten més de dos mil noms de lloc, segons podem deduir de la taula alfabètica dels principals topònims amb què es clou el llibre, ço que dóna idea de la seva gran envergadura.

L'autor, amb els anys i l'esforç de dedicació i amb la seva sagacitat natural va adquirir una gran perícia i expertesa en un camp tan difícil com és el de l'etimologia toponímica. El seu gran mèrit és d'haver basat sempre les seves argumentacions en una base documental bona. En aquest sentit li deu haver estat ben útil la feina dels erudits rossellonesos que des d'Alart fins a Ponsich almenys han recollit informació documental de la toponímia històrica. Aquest recurs a les formes antigues li ha permès, a més, de detectar etimo-

logies populars, veritables paranys per al toponimista, com en el cas de *Sant Arnac* <*Centernach* i *Sant Marsal* < *Mansald* (pàg. 245).

N'és un altre mèrit el fet que l'autor ha sabut relacionar bé la toponímia de la Catalunya Nord amb la de la resta del domini català i amb l'occitana, ben pròxima, geogràficament i lingüística. I és per raons de proximitat que hi ha inclòs la de la Fenolleda.

És evident que una obra d'aquesta magnitud i d'aquesta complexitat sempre tindrà aspectes discutibles, sobretot pel que fa a les propostes etimològiques dels estrats més antics. En tot cas l'autor recull les diverses opinions i aporta explicacions raonades. Podem dir, però, que el coneixement d'alguns treballs, particularment d'Aebischer, referents a la toponímia catalana li hauria aclarit millor l'origen del topònim *Marquixanes*¹ o *Marquixanes* 'mères-chenes', sense necessitat de rebutjar les formes més antigues documentades (pàg. 505-506). També li hauria estat ben útil la consulta dels fascicles apareguts del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*. Sens dubte que una ulterior revisió de l'autor (no oblidem que es tracta d'una publicació pòstuma) li hauria permès també d'evitar alguna inexactitud, com quan afirma que el topònim *l'Estepa* és un derivat, d'*estepa* en el sentit de 'prairie herbeuse', del rus *steppe* (pàg. 177), puix que en realitat es tracta de la forma homònima que designa una planta, provinent del llatí *STIPPA*.

També crec que aquesta obra hauria estat més beneficiada amb una major consideració de la fonètica, evolutiva i descriptiva. És cert que s'hi refereix tant pel que fa a la "langue et toponomastique romanes" (pàg. 58-60), on considera l'existència d'una "langue romane primitive, presque identique dans la Catalunya et le Languedoc" (pàg. 58-60), i en el capítol D dedicat a la toponímia catalana, al qual ja ens hem referit, però és significatiu en aquest sentit el fet que no siguin esmentades a la bibliografia les obres del lingüista rossellonès Pere Fouché, fundador de la gramàtica històrica catalana. Així, d'acord amb les lleis fonètiques catalanes no és possible que Moixera sigui un derivat de *musca-ariu* 'que atreu les mosques' (pàg. 187), perquè la consonant [S] palatal no pot provenir del grup SCA, sinó d'un grup amb iod, com el llatí *mustiu*. I en el cas del mot llatí *aura* 'brisa', la derivació catalana correcta és *ora*, no pas *aura* (com en occità), amb reducció normal catalana AU > o (pàg. 237).

Una major atenció a la fonètica també l'hauria ajudat a distingir entre els errors gràfics o llatinitzacions arbitràries i les formes que reflecteixen una evolució fonètica com *Caldegas* i *Callegas* (pàg. 19). I potser també l'hauria induït a no aferrar-se a simples formes gràfiques arcaïques i prenortatives com *Cirach*, amb *ch*, o *Tuhir* amb *h* no etimològica (pàg. 25-26), que és, com diu Ramon Gual a la introducció, l'aspecte més discutible d'aquesta obra ben meritòria, la qual serà de gran utilitat per al coneixement i la normalització de la toponímia de les nostres comarques del nord.

També cal referir-se al fet que l'autor, bon patriota, hauria preferit redactar aquesta obra en la seva llengua natural, però atesa la situació sociolingüística de la Catalunya Nord va creure més oportú de fer-ho en francès. I sens dubte hem d'agrair a tots els qui n'han tingut cura llur esforç i llur interès perquè puguem veure publicat aquest llibre.

Josep Moran

Ramon AMIGÓ, Dolors ROIGÉ, Xavier TERRADO i Albert TURULL: *Introducció a l'onomàstica*, Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida, Lleida, 1994.

Aquest llibre correspon a les actes del cicle de conferències "Onomàstica catalana" que

1. Paul Aebischer, *Deux noms de lieu catalans d'origine religieuse: 'Madremanya' et 'Marquixanes'*, "Butlletí de Dialectologia Catalana", XXII (1934), 36-58).

va organitzar el Departament de Lletres de l'Institut d'Estudis Ilerdencs entre el 8 i l'11 d'abril de 1991 a l'aleshores Estudi General de Lleida -l'actual Universitat de Lleida- i aplega les quatre conferències que van constituir-lo. Aquesta edició és feta a cura d'Albert Turull, el qual, en la presentació, assenyala l'objectiu d'aquest cicle, que, malgrat la diversitat de conferències, volia oferir un panorama globalitzador de l'onomàstica catalana. En aquest preàmbul fa un resum pràctic i rigorós de l'onomàstica catalana i recorda que E. Moreu-Rey havia de fer el pròleg i la primera conferència, la qual cosa, però, no va poder ser per culpa de l'avançat estat de la seva malaltia.

En la primera conferència, "Alguns comentaris sobre inventaris de toponímia", R. Amigó tracta un tema sobre el qual és un gran especialista: la recollida i ordenació de noms de lloc i també dels antropònims a partir de la incidència d'aquests en la toponímia. Concretament, es centra en l'aspecte metodològic i adverteix sobre el perill de les interpretacions etimològiques fàcils. En aquesta conferència pren com a base els reculls integrals dels quals tracta diversos punts (la limitació de la zona a estudiar, l'ordre de realització de l'enquesta oral i de l'escorcoll documental, etc.). De manera paral·lela repassa problemes pràctics molt interessants que exemplifica a partir de la seva rica experiència amb casos de les zones que coneix bé. A més de la temàtica més relacionada amb el treball de camp també fa referència a la documentació (valor, localització), a les obres publicades i a la cartografia.

En la segona conferència, "Antroponímia catalana", Dolors Roigé i Figueres assaja de donar una visió de conjunt sobre l'estat dels coneixements d'antroponímia catalana. En primer lloc, repassa de manera sistemàtica la recerca antroponímica: la delimitació del treball i les fonts d'investigació escrites -les quals defineix i caracteritza-. En segon lloc, tracta el cognom: analitza com, des del sistema antroponímic germànic de nom únic, apareixen els noms dobles (el perquè, les característiques, els tipus) i posteriorment com queda fixat el sistema de dos cognoms. En tercer lloc, estudia els prenom: repassa l'evolució des de l'Edat Mitjana i fa referència a diversos estudis que permeten veure com es passa d'una situació d'estabilitat a una situació moderna de canvi ràpid que respon a una situació de recerca de l'originalitat. En quart lloc, tracta els renoms: la seva funció, la seva motivació, les seves característiques, la seva evolució, etc. I, finalment, repassa la situació actual i dels precedents dels estudis d'antroponímia catalans i internacionals. D'acord amb el seu objectiu, aquest treball aconsegueix donar una visió de conjunt de l'antroponímia catalana, ja que d'una manera sistemàtica examina la recerca antroponímica i els diversos elements d'aquest camp de l'onomàstica (els prenom, els cognoms i els renoms).

En la tercera conferència, "Fonaments per a l'estudi etimològic de la toponímia catalana", Xavier Terrado i Pablo tracta la importància de l'estudi de l'etimologia en la toponímia. En aquest treball, d'entrada l'autor analitza l'estat de coneixement i els problemes dels diversos estrats toponímics al domini català (el català, l'ibèric i el basc, els estrats indoeuropeus precèltics, el cèltic, l'àrab i els estrats germànics), dels quals examina la bibliografia més significativa. Després de fixar el marc lingüístic, proposa uns requisits per a l'establiment de l'etimologia: la relació entre aquesta i la història, la necessitat de la documentació, del coneixement de la geografia i de la comparació, etc. I, finalment, repassa els diversos problemes de l'etimologia en l'estudi toponomàstic i, dins aquests, es centra en un tema fonamental: l'etimologia popular. L'autor n'adverteix els perills i n'assenyala les conseqüències que té en la transformació dels noms de lloc. Aquest breu repàs de la transcendència de l'etimologia en relació amb l'estudi de la toponímia és il·lustrat amb nombrosos exemples que en demostren clarament tant la importància com els perills.

En la darrera conferència, “La formació dels topònims”, Albert Turull comença fent referència a les altres conferències a fi de situar la pròpia. Després d’advertir de la possibilitat que el tema que exposa resulti poc clar, estableix cinc grups de topònims a partir de les seves característiques: els antropònims, els hagiogotopònims, els topònims basats en altres topònims, les sèries nominatives i un grup que anomena “la resta”. És precisament per aquest últim conjunt -que ocupa la major part de la seva exposició- que inicia la part fonamental de la seva conferència: en primer lloc, tracta el procés de formació d’aquests topònims referencials i, en segon lloc, n’estudia les característiques. Arran d’aquest tema examina l’estructura dels topònims compostos (els divideix en tema i comentari, el qual subdivideix en comentaris explicatius i especificatius), la qual cosa li permet analitzar la resta de grups de topònims a partir de la hipòtesi que en els noms de lloc es perd de manera progressiva el tret explicatiu i referencial. De manera més general tracta el procés de formació, les característiques i les problemàtiques principals dels antropotopònims, dels hagiogotopònims, dels topònims derivats de topònims i de les sèries nominatives.

Joan Anton Rabella

Ramon BOLEDA CASES: *Carrers i places de Verdú*, Fundació Roger de Belfort, Verdú, 1994. 179 p. amb profusió d’il·lustracions fotogràfiques.

Conté XXVII capítols, vint-i-sis dels quals dedicats cada un a una via pública de la vila urgellenca i l’últim destinat a cloenda. Cadascun d’aquells vint-i-sis capítols va encapçalat per un pla de la via de què es tracta, a part que a la p. 70 i a la 121 n’hi ha un del conjunt de la vila closa per les muralles primitives i un altre dels carrers compresos dins el primer i el segon cinturons de muralles. El treball aporta la història de cada carrer a partir d’experiència personal, d’informació oral i de dades extretes de documentació antiga, com per exemple un llibre de les estimes de 1549, un llibre de registres de 1664 i segurament que d’altra documentació que no hem vist que se citi. A més, s’han examinat amb deteniment sembla que totes les llindes que contenen inscripcions, amb llegendes, escuts i dates. L’autor té un coneixement vast de la història de la vila, adquirit al llarg d’una passió per la investigació de la seva localitat. Un pròleg de Ramon Turull, llibrer cerverí, fa saber una colla llarga de publicacions de Ramon Boleda dedicades a la divulgació dels seus coneixements d’arqueologia local -el castell i les creus de terme, l’església, molins fariners- i de les rodalies, d’episodis de la història verdunenca i de llinatges distingits de la població. Aquest bagatge li ha permès de comentar una per una les cases notables de cada carrer, amb episodis i anècdotes, oficis que s’hi han exercit, característiques físiques que es conserven i altres que s’han modificat o han desaparegut. És un reportatge històric ben fonamentat de les vies públiques i les activitats que s’hi han desenvolupat, civils, religioses, militars, polítiques, professionals, carrer per carrer, plaça per plaça, casa per casa. Hi ha un llenguatge objectiu, sense filigranes imaginatives, però tanmateix amè, amb una amenitat afavorida amb l’ anotació de dites populars o d’alguns versos que eren coneguts de tothom.

El volum conté una riquesa onomàstica considerable, tant antroponímica com toponímica. De moltes cases, hi ha el nom de propietaris antics, que de vegades es remunten al segle XIV, i successors seus fins a èpoques recents. Sovint, apareixen renoms i de cada carrer s’aporten tots els noms que ha tingut al llarg dels temps, quan n’ha tingut més d’un. Té la prudència de no arriscar etimologies, tret de quan proposa que el Vendrell de la costa del Vendrell actual procedeixi del Bordell del segle XVI. Un cert escrúpol el fa dubtar que un establiment així hagués existit a la vila, però no s’hi oposa davant el testimoniatge documental. O quan se sorprèn davant el carrer de Margorell,

procedent del nom d'una hisenda rural, anotada per la Margorell, d'Amargorell i que, alguna vegada, ha llegit la Margosell, i sospita que potser és un derivat de 'margall'. Està segur que el carrer de Sant Jaume no ve d'una devoció, sinó d'un antropònim antic, la família Sentjaume.

A la p. 84, parla d'uns espais vora muralla "que en deien *avagants*", sembla que al segle XVI, una paraula que tant el DCVB com el DECat troben rara. Joan Coromines diu que és "mot fantasma en el sentit de 'campió, defensor', degut a una errada de lectura per averament", etc., o que equival a 'senyes de pescadors'. A menys que l'escrivà siscentista de Verdú hagués volgut significar 'bagants', posts que es posen en un rec per regular el pas de l'aigua. *El pati dels Tiradors*, p. 90, corresponent a la placeta actual de l'Escorxadador, pensem que podria delatar l'existència de paraires, perquè un tirador era aquell qui posava els draps a estendre perquè s'eixuguessin, o el mateix embarrat on s'estenien les teles i on després les estiraven perquè no tinguessin arrugues. Això independentment, és clar, que el nom de la vila coincideixi -segons el DCVB- amb el d'una classe de tela que servia per a fer tendes. És una coincidència que no té res a veure amb l'etimologia del nom de la vila, analitzada a fons per Albert Turull, *Els topònims de la Segarra*, 498-500. Un dubte d'interpretació el pot oferir *al sol de la plaça*: "la part solana", ¿o potser calia llegir *sòl*, "la part baixa" en contrast amb cap, la part de dalt?

Al nostre entendre, és un treball modèlic d'anàlisi de l'evolució d'una zona urbana, precis, ponderat, documentat, realitzat amb un esperit altament científic.

Al final del volum, no hauria fet gens de nosa un índex alfabètic de tots els cognoms, renoms i noms de carrers i places i altres llocs públics que s'anomenen al llarg de l'obra, amb indicació de la pàgina on se citen. N'hauria resultat un compendi onomàstic d'una extensió notable i d'una diversitat considerable, sense moure's del recinte urbà, però viatjant tanmateix per un espai dilatat de temps.

Ramon Amigó i Anglès

Jaume SABATÉ I ALENTORN: *Noms de lloc i de persona actuals i pretèrits del poble i terme municipal de Gratallops (Priorat)*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Diputació de Tarragona, 1994 (272 pàgs.).

El títol d'aquest treball ja revela la voluntat de fer un estudi onomàstic d'abast global sobre un espai determinat -Gratallops i el seu terme municipal- que inclogui tant la toponímia com l'antroponímia i que, cronològicament, també abracci la informació antiga i l'actual.

A la introducció l'autor analitza la relació entre la pèrdua progressiva de la riquesa onomàstica i el despoblament del camp que ha comportat l'esfondrament d'un sistema de vida. En aquest sentit, la introducció no solament justifica la importància d'un treball d'aquest tipus, sinó que, a més, aprofundeix les causes que provoquen aquesta situació d'empobriment.

Abans del recull onomàstic hi ha diversos apartats que tracten el context geogràfic i històric en els quals l'autor estudia diferents temes: la descripció del terme, la localització de l'antic terme de Dona Gambosa, l'origen del poble i del seu nom, la configuració de la vila, la problemàtica de l'heràldica, l'evolució de la parla del poble, etc. L'estudi de la majoria d'aquests aspectes és interessant per a un millor coneixement del terme sobre el qual tracta aquesta obra, però en algun d'aquests punts el treball és desigual; d'aquesta manera l'autor exposa diverses teories sobre l'origen etimològic de Gratallops, però no queda prou clara quina n'és la seva opinió.

La part central del treball correspon al recull dels topònims i antropònims de la població i del seu terme municipal, el qual ha estat fet a partir de dades orals (en el cas d'aquelles

persones que hi han tingut més relació, explica qui són i quin lligam tenen amb el poble), del buidatge de diversos arxius (l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, l'Arxiu de Poblet, els Arxius Municipal i Parroquial de Gratallops, l'Arxiu Municipal del Lloar, l'Arxiu del Registre Civil de Gratallops, el Registre de la Propietat de Falset, etc.) i de la documentació de cases particulars. Així, doncs, aquest treball no sols dóna molta importància a la informació oral, sinó que també aplega una quantitat molt important de dades de la documentació tant arxivística com particular que permeten confeccionar un recull molt exhaustiu.

El recull onomàstic es troba ordenat alfabèticament i segueix el sistema emprat per Ramon Amigó i Anglès en els seus treballs. Els diversos topònims i antropònims són entrats pel terme específic seguit del genèric; al costat de l'entrada hi ha una transcripció fonètica simplificada quan remet a formes vives, mentre que, lògicament, no hi ha transcripció fonètica en el cas de formes antigues perdudes que han estat tretes de la documentació. Pel que fa al cos de les entrades, l'autor empra dues estructures: en el cas de termes onomàstics actuals o que són antics però que encara són vius, en primer lloc hi ha els comentaris (sobre la localització o de tipus històric) i després la citació, o les citacions, dels textos on apareix documentat, amb l'any i la font, quan hi ha informació en aquest sentit; en el cas de termes onomàstics antics perduts, l'ordre s'inverteix i en primer lloc hi ha la citació documental i, en aquells casos en què ha estat possible localitzar-lo o saber-ne alguna aspecte històric, el comentari.

Encara que l'autor remet la metodologia d'aquest recull a un tipus d'estudis concrets que es troba ben sistematitzat, metodològicament hauria estat interessant que aquest treball també hagués especificat els criteris emprats en la transcripció fonètica i en la distribució de la informació de les entrades.

El llibre, una vegada acabat el recull onomàstic, es tanca amb l'apartat cartogràfic que inclou diversos mapes. Aquesta és una part fonamental de tots els treballs sobre toponímia que en aquest cas ha estat ordenada temàticament (mapa de la població i mapes del terme: de les partides, dels barrancs i rius, dels colls, collets i serres, i de les carreteres i camins vells), la qual cosa en millora la funcionalitat al mateix temps que defuig una concentració massa gran de formes toponímiques que, en d'altres treballs, dificulten l'operativitat dels mapes.

Aquesta obra és una bona mostra de recull onomàstic complet d'un terme i, en aquest cas, reflecteix un treball de camp i una recerca documental exhaustiva; en aquest sentit, cal inserir-la en la gran tasca de recollida toponímica que s'ha portat -i es porta- a terme a les comarques meridionals a partir, en la majoria de casos, del model i del mestratge dels reculls de Ramon Amigó i Anglès.

Joan Anton Rabella

Rafael CARIA: *Il mondo del Càlic. Studi di toponomastica e lessicografia algherese. I*. Pròleg d'Antoni Badia i Margarit. Sàsser, 1990, 211 pàgs. Rafael Caria fa anys que està recollint la toponímia de l'Alguer, tant a través d'enquestes orals com per l'estudi de la documentació escrita. Aquest llibre, que és un primer tast d'aquesta gran obra que cobrirà tot el terme d'aquesta ciutat catalana de l'illa de Sardenya, es refereix exclusivament al sector de l'estany del Càlic, d'on ha recollit 58 topònims, que es complementen amb un interessant vocabulari de més d'un centenar de noms d'ormeigs de pesca, peixos i plantes pròpies d'aquell medi específic, amb abundant informació històrica, etimològica i lingüística, i acompanyat d'excel·lent il·lustració gràfica. És una obra essencial per a l'estudi de la dialectologia, que cal conèixer.

Francesc Olivé